

УДК 340.12 : 343.3 : 343.917 : 329.78 : 329.055.4 : 329.055.5 : 323.23 : 323.22

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.6>

МЕНЕДЖМЕНТ ВУЛИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЛІВОРАДИКАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ НА РУБЕЖІ ХХ – ХХІ СТ.: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Васильчук Є.О.,

*доцент кафедри фінансового моніторингу та підприємництва
Черкаського державного бізнес-коледжу
ORCID: 0000-0002-7119-5971
e-mail: vasilchuk220384@gmail.com*

Джолос С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
ORCID: 0000-0002-0001-5523
e-mail: debofor@gmail.com*

Шаповал Т.Б.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького,
ORCID: 0000-0001-5493-1917
e-mail: taisiashapoval@gmail.com; taisa-3@ukr.net*

Васильчук Є.О., Джолос С.В., Шаповал Т.Б. Менеджмент вуличної активності ліворадикальних об'єднань в Україні на рубежі ХХ – ХХІ ст.: політико-правовий аспект.

Статтю присвячено дослідженню визначальних політико-правових аспектів основних вуличних легальних форм лівого радикалізму в Україні на рубежі ХХ – ХХІ ст.

Зазначено, що різним аспектам політичного радикалізму було присвячено праці таких вчених, як: Є.О. Васильчук, О.П. Голобуцький, Г.Г. Демиденко та О.В. Петришин, С.В. Джолос та Ю.С. Кононенко, Б. Кухта, М.І. Мельник та М.І. Хавронюк, Ж.Ж. Руссо та ін. Вказано, що у працях цих авторів було ґрунтовно висвітлено поняття, загальні засади, сутність і прояви політичного радикалізму, його місце у політико-правовій думці і політичній системі суспільства, основні засади протидії держави незаконним проявам радикалізму та кваліфікації відповідних кримінально-караних діянь тощо.

Зауважено, що важливим завданням сучасної політико-правової науки є окреслення сутності та природи основних вуличних легальних форм лівого радикалізму в Україні на рубежі ХХ – ХХІ ст. тощо.

З'ясовано, що на рубежі ХХ – ХХІ ст. політичний радикалізм різних напрямків залишається вельми поширеним явищем у багатьох країнах світу, включаючи й Україну.

Визначено, що до числа основних і вельми поширених вуличних легальних форм лівого радикалізму у сучасній Україні варто віднести такі, як: а) вуличні акції протесту (демонстрації, марші, пікети та ін.); б) вуличні акції солідарності з однопдумцями; в) банерні акції та плакатні ходи; г) масове розповсюдження агітаційних листівок та стікерів; г) перформанси; д) графіті тощо.

Проакцентовано увагу на тому факті, що легальні форми лівого радикалізму (в принципі, як і будь-якого іншого), загалом, доволі легко можуть перероджуватися у нелегальні, і навіть насильницькі.

Автори звертають увагу на ту обставину, що будь-які види, форми і прояви будь-якого радикалізму (включаючи і вуличні легальні форми лівого радикалізму) таять у собі явну небезпеку

для правопорядку, суспільства і держави, тож всі вони неодмінно повинні перебувати під суворим контролем правоохоронних органів, а в разі вчинення навіть найдрібніших правопорушень винні особи повинні негайно притягатися до юридичної відповідальності за всією суворістю закону.

Ключові слова: політичний радикалізм, лівий радикалізм, вуличні легальні форми лівого радикалізму, нелегальні форми радикалізму, правий радикалізм, правопорядок, держава, правоохоронні органи, юридична відповідальність.

Vasylichuk Ye.O., Dzholos S.V., Shapoval T.B. Management of street activity of left-wing radical groups in Ukraine at the turn of the XX – XXI centuries: a political and legal aspect.

The article is devoted to the study of the defining political and legal aspects of the main street-level legal forms of left-wing radicalism in Ukraine at the turn of the XX – XXI centuries.

It is noted that various aspects of political radicalism have been addressed in the works of such scholars as Ye.O. Vasylichuk, O.P. Holobutskyi, H.H. Demydenko and O.V. Petryshyn, S.V. Dzholos and Yu.S. Kononenko, B. Kukhta, M.I. Melnyk and M.I. Havronyuk, J.J. Rousseau and others.

It is indicated that the works of these authors thoroughly covered the concept, general principles, essence, and manifestations of political radicalism, its place in political and legal thought and in the political system of society, the basic principles of state counteraction to illegal manifestations of radicalism, as well as the qualification of relevant criminally punishable acts, etc.

It is emphasized that an important task of modern political and legal science is to delineate the essence and nature of the main street-level legal forms of left-wing radicalism in Ukraine at the turn of the XX – XXI centuries.

It has been established that at the turn of the XX – XXI centuries, political radicalism of various orientations remains a very widespread phenomenon in many countries of the world, including Ukraine.

It is determined that among the main and very common street-level legal forms of left-wing radicalism in contemporary Ukraine are the following: (a) street protest actions (demonstrations, marches, pickets, etc.); (b) street actions of solidarity with like-minded individuals; (c) banner actions and placard marches; (d) mass distribution of campaign leaflets and stickers; (e) performances; (f) graffiti, etc.

Special attention is drawn to the fact that legal forms of left-wing radicalism (as, in principle, any other forms) can generally quite easily degenerate into illegal and even violent ones.

The authors emphasize that any types, forms, and manifestations of any radicalism (including street-level legal forms of left-wing radicalism) inherently pose an obvious danger to public order, society, and the state; therefore, all of them must necessarily be under strict control of law enforcement agencies, and in the event of even the most minor offenses, the guilty persons must be immediately brought to legal responsibility with the full severity of the law.

Key words: political radicalism, left-wing radicalism, street-level legal forms of left-wing radicalism, illegal forms of radicalism, right-wing radicalism, public order, state, law enforcement agencies, legal responsibility.

Постановка проблеми. У багатьох сучасних державах помітні вельми різноманітні види та прояви політичного радикалізму, які, навіть за умови легальності їх форм, все одно тягнуть у собі певну потенційну небезпеку для правопорядку держави. Тож, важливим завданням політико-правової науки є розкриття сутності та єства основних легальних, зокрема вуличних, форм лівого радикалізму в Україні на рубежі XX – XXI ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Досліджуваній проблематиці було присвячено праці багатьох авторів, зокрема, таких, як: Є.О. Васильчук [1; 2; 3], О.П. Голобуцький [4], Г.Г. Демиденко та О.В. Петришин [5], С.В. Джолос та Ю.С. Кононенко [6], Б. Кухта [7], М.І. Мельник та М.І. Хавронюк [8], Ж.Ж. Руссо [9] та ін. Загалом, цими авторами було ґрунтовно висвітлено поняття, загальні засади, сутність і прояви політичного радикалізму, його місце у політико-правовій думці і політичній системі суспільства, основні засади протидії держави незаконним проявам радикалізму та кваліфікації відповідних кримінально-караних діянь.

Формулювання цілей статті. Водночас, у межах цієї статті ми плануємо окреслити сутність та природу основних вуличних легальних форм лівого радикалізму в Україні на рубежі XX – XXI ст. тощо.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XX – XXI ст. політичний радикалізм найрізноманітніших напрямків залишається досить поширеним явищем у багатьох країнах світу. На жаль,

не стала виключенням й Україна, політичний радикалізм на теренах якої представлений вельми широким спектром течій, від лівих до правих. Тож, у межах цієї статті приділимо чільну увагу лівому радикалізму в нашій країні, комплексний аналіз якого дає змогу виділити такі основні його вуличні легальні прояви, наведені нижче.

Вуличні акції протесту (демонстрації, марші, пікети і т.ін.). Проведення вуличних заходів насамперед передбачає досягнення пропагандистського ефекту, адже вони супроводжуються демонстрацією символіки та виголошенням гасел, які відстоює конкретна ліворадикальна спільнота. Також такі акції дають змогу тісніше згуртувати лави ліворадикальних спільнот, участь у них, як правило, оповита ореолом романтизму. Приводами для їх проведення стають «антисоціальні» законопроекти, які передбачають обмеження трудових прав найманих працівників, публічні заяви окремих одіозних політиків, особливо ультраправих, трудові конфлікти між керівниками підприємств і найманими працівниками, пам'ятні та святкові дати (Перше травня, річниця Жовтневої революції тощо), антивоєнні заходи, акції солідарності з активістами з інших країн тощо.

Так, на початку 1992 р. ВКПБ разом з ідейно спорідненими організаціями проводила пікети за відродження сталінської моделі суспільства та СРСР, збирання коштів для Придністровської Молдавської Республіки, «антимітинг» 24 серпня 1992 року. При цьому, зауважимо, що вуличні, нібито легальні, акції легко можуть перетворитися у нелегальні, адже вищезгаданий «антимітинг» закінчився сутичкою; або ж із самого початку мати явно нелегальний характер, як, наприклад, несанкціоноване пікетування Луганської облдержадміністрації на початку 1993 р. та ін. [4].

У 2005 р., копіюючи ідею російських ліваків, українські ліворадикальні активісти в м. Києві влаштували молодіжну акцію «Антикапіталізм» (сленгові назва – «Антикап»). У ній взяли участь понад п'ять тисяч представників лівих молодіжних організацій України – Ленінської комуністичної спілки молоді України, молодіжного об'єднання «Че Гевара», «Лівої ініціативи», «Української соціал-демократичної молоді», Соціалістичного конгресу молоді, «Робітничого спротиву», Українського комуністичного робітничого союзу, а також російських Спілки комуністичної молоді й Авангарду червоної молоді, які пройшли центральними вулицями під гаслами: «Геть капіталізм!», «Ні політичним переслідуванням!», «За націоналізацію без реприватизації!», «Справжня революція ще попереду!», «Ні рабському кодексу праці!». Під час акції двічі спалахували бійки через появу всупереч волі організаторів активістів НБП і «Братства». На завершення заходу відбувся концерт, у якому взяли участь рок-гурти «Таргани», «Пригоди Електроніків» та «Sixty-nine» [10], що зайвий раз доводить можливість як легкого перетворення легальних акцій у нелегальні (бійки), так і можливість зв'язку однієї легальної акції (молодіжна акція) з іншою (концерт).

«Організація марксистів» була учасником протестних заходів проти ухвалення нового Трудового кодексу й поправок до закону України «Про вищу освіту», а також проти підвищення тарифів та скорочення соціальних прав найманих працівників в умовах економічної кризи. Серед таких акцій за участю «Організації марксистів» є «Марш жебраків» і протест проти підвищення цін на громадський транспорт у м. Києві 9 листопада 2008 р. У 2009 та 2010 рр. активісти організації долучалися до альтернативних першотравневих демонстрацій у м. Києві спільно з низкою інших ліворадикальних організацій («Соціальна альтернатива», «Антифашистська дія», Революційна конфедерація анархо-синдикалістів, «Нові ліві», «Молодь проти капіталізму», виключені з ЛКСМУ комсомольці, зоозахисники) і незалежних профспілок («Пряма дія», «Захист праці») [11].

У вересні 2008 р. лівоанархістська профспілка «Пряма дія» разом із деякими іншими організаціями проводила низку протестних заходів проти антистудентських положень нової редакції Закону «Про вищу освіту». Зокрема, «Пряма дія» виступила проти запровадження примусового відпрацювання для випускників [12].

12 квітня 2009 р. «Пряма дія» брала участь у соціальному марші, що проходив під гаслом «Час брати своє!» і на який вийшло близько 250 активістів. Під час акції «Пряма дія» закликала студентів боротися за безкоштовну освіту, підвищення стипендій і за пряме самоврядування у вишах [12].

У травні й червні 2009 р. активісти «Прямої дії» розгорнули протестну кампанію проти запровадження платних послуг для студентів. Профспілкові лідери намагалися схилити чиновників до переговорів. Коли це не вдалося, «Пряма дія» провела зустрічі зі студентами київських вишів, агітуючи їх виходити на вулиці з акціями протесту [12].

Активісти АСТ брали участь у кампанії проти закону про мирні зібрання, у разі ухвалення якого суттєво ускладнилося би проведення акцій протесту. Організація співпрацювала зі Всеукра-

їнською коаліцією «За мирний протест!», яка вимагала відхилення відповідного «законопроекту Захарченка-Ставнійчук». Крім того, АСТ входила до числа учасників й інших протестних заходів – проти приватизації залізниці, проти пенсійної реформи, а також акції проти підвищення цін на громадський транспорт, що згодом переросла в кампанію за безкоштовний проїзд. Організація долучалася до антиклерикальних акцій, підтримувала феміністські й антидискримінаційні ініціативи [13].

АСТ була традиційним співорганізатором та учасником ліворадикальних першотравневих маршів у м. Києві й інших містах. Вона брала участь і в менш радикальних вуличних протестах, присвячених захисту інтересів найманих працівників. Члени АСТ безпосередньо були задіяні в трудових конфліктах, оскільки надавали інформаційну та юридичну допомогу колективам і найманим працівникам, які вступають у протистояння з роботодавцем [14].

«Феміністична Офензива» 8 березня 2011 р. організувала перший марш-демонстрацію «8 березня – політичне свято!», який було приурочено до 100-ї річниці Міжнародного жіночого дня. Понад 250 учасниць та учасників маршу закликали боротися проти патріархальних форм нерівностей, у тому числі проти сексизму, дискримінації, «кухонного рабства» й домашнього насильства [15].

Другий феміністичний марш «Церкві й державі час жити нарізно!» було проведено «Феміністичною Офензивою» 8 березня 2012 р. Більш ніж 200 учасниць та учасників висловили протест проти патріархальної та дискримінаційної, на їхню думку, спільної діяльності церкви й держави, у тому числі проти введення податку на бездітність, заборони жінкам робити штучне запліднення після 49 років, заборони абортів та ін. [16].

Третій феміністичний марш «Досить прикривати нерівність традиціями!» був організований 8 березня 2013 р. Близько 200 людей пройшлися маршрутом від Софійської площі до Майдану Незалежності. Метою маршу було привернути увагу суспільства до проблем, що виправдовують та прикривають, із погляду активістів, ухвалення «консервативних» і «реакційних» законів [17].

Вуличні акції солідарності з однодумцями. Такі заходи передбачають публічне висловлення підтримки діям своїх колег з інших регіонів України чи інших держав і пояснення своєї позиції учасникам цих акцій, або ж ініціюються на підтримку активістів, що зазнали переслідувань правоохоронних органів.

Так, у 1994–1996 рр. активісти РКАС здійснювали пропагандистські рейди по підприємствах Донбасу (міста Донецьк, Макіївка, Краматорськ, Лисичанськ тощо) і брали участь у тримісячному голодуванні шахтарів у Горлівці [18].

У липні 2008 р. лівоанархістська профспілка «Пряма дія» на знак підтримки рівненських студентів, які виступали проти підвищення плати за навчання, влаштувала пікетування Міністерства освіти і науки України [12].

У червні 2009 р. активісти ОМ у межах міжнародної кампанії солідарності з Кубою проводили акції за звільнення з в'язниць США «кубинської п'ятірки» – Х. Ернандеса, Р. Лабаніно, А.Г. Родрігеса, Ф. Гонсалеса та Р. Гонсалеса – співробітників кубинських спецслужб, засуджених у США до тривалих строків ув'язнення за звинуваченням у шпигунстві, змові з метою вбивства та скоєнні інших злочинів. Члени «п'ятірки» проникли в американо-кубинські організації, що ставили за мету повалення уряду Куби, і передавали інформацію про них. За кубинською версією, члени «п'ятірки» збирали інформацію про підготовку терактів проти Куби, що допомогло запобігти їх вчиненню [19].

У листопаді 2009 р. активісти «Прямої дії» організували акцію «День студента. Break the Wall», висловивши протест проти «репресивної», на їхню думку, системи освіти, на знак солідарності з німецькими й австрійськими студентами-страйкарями [12].

Анархісти з АСТ так само влаштовували акції солідарності з українськими, російськими, казахськими, британськими, польськими, турецькими, німецькими, білоруськими, грецькими колегами по міжнародному лівому руху. Зокрема, у березні 2012 р. під київським офісом агентства «Reuters» пройшов пікет із вимогою підвищити зарплату лондонським прибиральникам [20].

У липні 2012 р. в м. Києві семеро ліворадикальних активістів пікетували представництво транснаціональної корпорації «LG Electronics» в Україні: вони намагалися висловити свій протест проти, як вони вважали, «нелюдської експлуатації та незаконних репресій» щодо польських робітників на заводі «Chung Hong Electronics» у спеціальній економічній зоні під м. Вроцлавом [21].

У грудні 2013 р. у Києві відбулося три пікетування посольства Казахстану. 16 грудня дипломатичне представництво пікетували активісти «Боротьби», а згодом їх підтримали члени АСТ та «Антифашистської дії». 17 грудня вийшли на акцію представники Союзу комуністів України, Всеукраїнського союзу робітників й інших лівих груп. Так ліворадикальні активісти відзначили другу річницю силового розгону страйкарів у Казахстані [22].

Банерні акції та плакатні ходи. Такі акції, як правило, є нечисленими. Їхня мета полягає не в збільшенні кількості учасників, а в демонструванні яскравих плакатів із гаслами, що легко запам'ятовуються. Проведення подібної ходи зазвичай завершується вивішуванням масштабних банерів у місцях, де їх важко зняти. Банери мають досить спрощене художнє оформлення й здебільшого містять гасла, що відображають позицію ліворадикальної організації з конкретного суспільно значущого або резонансного питання. Наприклад, 31 березня 2012 р. в м. Києві активісти «Прямой дії» разом із дружніми організаціями влаштували «Загальноєвропейський день антикапіталістичного спротиву». Ліворадикальна демонстрація й марш завершилися біля напівзруйнованого будинку поряд із Міністерством освіти і науки України, де було вивішено три яскраво-червоні банери з написом «Життя при капіталізмі руйнує» й опудало менеджера [12].

Масове розповсюдження агітаційних листівок та стікерів. Такі заходи передбачають розклеювання малогабаритної агітаційної продукції в місцях скупчення людей (у громадському транспорті, на вулицях тощо). Листівки та стікери слугують засобом оповіщення про заплановані акції або привертають увагу до діяльності конкретної ліворадикальної організації агресивними гаслами й епатажними елементами символіки. Наприклад, представники РКАС від 1996 р. брали участь у нарадах робітничих профспілкових активістів, паралельно з безпосередньою допомогою низових структур профспілки гірників поширюючи анархо-синдикалістські газети й листівки [18].

9 травня 2011 р. активісти «Прямой дії» у Києві провели масове роздавання листівок, присвячених сучасним виявам фашизму та протидії їм [23].

Перформанси. Така практика передбачає проведення в театралізованій формі заходу, у межах якого розігрується невеличка вулична сатирична вистава з «антикапіталістичним» та «антибуржуазним» пафосом. Метою перформансів є відображення в карикатурному вигляді певних державних діячів або конкретних політичних ситуацій. Зокрема, 11 грудня 2010 р. активістами «Прямой дії» разом із громадською організацією «Інсайт», «Центром візуальної культури», «Худрадою», «Просторами», незалежною профспілкою «Захист праці», «Організацією марксистів», «Антифашистською дією» й організацією анархістів «Вільна спілка» було проведено акцію до Міжнародного дня прав людини. Близько сотні людей пройшли маршем до центральної ялинки на Майдані Незалежності, де показали театралізовану виставу, повернувши владі «подарунки», які вона підготувала для людей на Новий рік. Після акції на організаторів та учасників маршу був здійснений напад націоналістів з «автономних правих» і ВО «Свобода» [24]. Це зайвий раз вказує, що від легальних до нелегальних проявів радикалізму лише один крок, і хто б його не зробив, діяння радикалів все одно тягуть у собі загрозу для правопорядку...

1–2 березня 2012 р. «Феміністична Офензива» влаштувала майстерню «Жіночий ЦЕХ» у «Центрі візуальної культури» в Києво-Могилянській академії з метою налагодження колективної роботи художниць для створення мистецьких об'єктів, відеоінсталяцій, тілесних перформансів, фотопроєктів. Учасницями були художниці та феміністки з України, Польщі й Росії [25].

Графіті. Ця практика передбачає нанесення текстів чи малюнків за допомогою фарб-аерозолів на придатних для цього місцях (торцеві стіни будинків, будівельні паркани тощо). Видалити графіті складно, тому вони залишаються тривалий час для публічного перегляду. Графіті, виконані різнокольоровими фарбами, мають агітаційне і художньо-естетичне значення й забезпечують просування ідей конкретної ліворадикальної спільноти. Подібні зображення закодованих текстів або символіки є популярною практикою серед лівих радикалів. Так, анархісти з «Революційної дії» періодично намагаються привернути увагу до своєї діяльності графіті-гаслами «Кулю буржую – мотузку ментам!», «Мусорів на стовпи!» з назвою свого офіційного сайту [26]. Активісти цієї ж самої спільноти також використовують трафаретний спосіб нанесення графічної інформації, зокрема, гасел «Більше ментів - менше порядку!», «Не шкодуй патронів на виродка в погонах!» [27].

Зауважимо, що навіть за відсутності реальних насильницьких дій, висловлення подібних гасел являє собою підбурювання (ч. 4 ст. 27) до вчинення злочинів, передбачених статтями 115 («Умисне вбивство») і 348 («Посягання на життя працівника правоохоронного органу...») Кримінально-

го кодексу України 2001 р., хай навіть і на стадії готування до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14 КК) [28], і повинні тягнути за собою тривалі реальні строки позбавлення волі для винних осіб, відповідно до принципу невідворотності покарання.

Отже, у результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. На рубежі ХХ – ХХІ ст. політичний радикалізм різних напрямків залишається поширеним явищем у багатьох країнах, включаючи й Україну.

2. До числа основних і вельми поширених вуличних легальних форм лівого радикалізму у сучасній Україні варто віднести такі, як: а) вуличні акції протесту (демонстрації, марші, пікети та ін.); б) вуличні акції солідарності з однопумцями; в) банерні акції та плакатні ходи; г) масове розповсюдження агітаційних листівок та стікерів; г) перформанси; д) графіті тощо.

3. Легальні форми лівого радикалізму (як і будь-якого іншого), загалом, доволі легко можуть перероджуватися у нелегальні, і навіть насильницькі.

4. Враховуючи, що будь-які види, форми і прояви радикалізму (включаючи і вуличні легальні форми лівого радикалізму) таять у собі явну небезпеку, всі вони повинні перебувати під суворим контролем правоохоронних органів, а в разі вчинення навіть найдрібніших правопорушень винні особи повинні негайно притягатися до юридичної відповідальності за всією суворістю закону.

Перспективним напрямком подальшої розробки цієї проблематики слід вважати виявлення сутності інших форм лівого радикалізму, а також ества та природи інших (зокрема і правих) напрямків політичного радикалізму тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильчук Є.О. Незаконні воєнізовані та збройні формування в Україні: монографія. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2017. 243 с.
2. Васильчук Є.О. Правий радикалізм в Україні : монографія. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2018. 263 с.
3. Васильчук Є.О. Лівий радикалізм та анархізм в Україні: монографія. Черкаси : Видавець Ольга Вовчок, 2019. 161 с.
4. Голобуцький О.П. Політичні партії України / О.П. Голобуцький та ін.; ред. В.М. Якушик; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Центр суспільно-політичних досліджень. Київ : Кобза, 1996. 144 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред.: проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.
6. Кононенко Ю.С., Джолос С.В. Держава і революції: монографія. Черкаси : Видавець О.М. Третяков, 2022. 316 с.
7. Кухта Б. Радикалізм політичний // Політична наука : словник : категорії, поняття і терміни / за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. С. 368-369.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 12-те видання, перероблене та доповнене. Київ: Дакор, 2023. 1376 с.
9. Руссо Ж.Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / Український переклад з французької та коментарі О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
10. «Антикапіталізм-2005» марширує в Києві і в Росії. URL: <http://www3.kasparov.ru/material.php?id=43355B56CB0>.
11. Час порожніх торб, або заборонені жебраки. URL: <http://www.marx.org.ua/2008-04-23-09-06-29/1-articles/244-2008-11-25-15-56-0>.
12. «Пряма дія» – це звучить застережливо. Студентська профспілка украї лівих налаштована украї агресивно. URL: <https://zn.ua/1000/1550/44261/>
13. Під Радою протестували проти законопроектів про обмеження мирних зібрань і пропаганди гомосексуалізму (ВІДЕО). URL: <https://intvua.com/news/politics/46045-pod-radouy-protestovali-protiv-zakonoproektov-ob-ogranichenii-mirnyh-sobraniy-i-propagandy-gomoseksualizma-video.html>
14. АСТ і трудові конфлікти. URL: <http://avtonomia.net/ast-i-trudovi-konflikti/> (дата звернення: 21.01.2026).
15. Усі на марш: 8 березня – політичне свято! URL: <https://ofenzyva.wordpress.com/2011/03/05/usi-na-marsh-8-bereznya-politichne-svyato/> (дата звернення: 21.01.2026).

16. Феміністичний марш «Досить прикривати нерівність традиціями!». URL: https://ofenzyva.wordpress.com/2013/03/08/marsh_08-03-2013/ (дата звернення: 21.01.2026).
17. Феміністичний марш відбувся! URL: <https://ofenzyva.wordpress.com/2012/03/08/feministychny-marsh-vidbuvsia/> (дата звернення: 21.01.2026).
18. Махновці наших днів. Репортаж з епіцентру українського анархізму. URL: http://xpress.sumy.ua/articles/3187/#box_comments/
19. Свободу п'яти кубинським героям! URL: <https://web.archive.org/web/20161205065107/http://www.five.in.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).
20. Під київським офісом «Reuters» пройшов пікет з вимогою підвищити зарплату лондонським прибиральникам (фото). URL: <https://ukranews.com/ua/news/135274-pid-kyivskym-ofisom-reuters-proyshov-piket-z-vymogoyu-pidvyshhyty-zarplatu-londonskym-prybyralnykam-foto> (дата звернення: 21.01.2026).
21. В Києві ліві активісти пікетували офіс «LG Electronics» (ФОТО, ВІДЕО). URL: <https://newdaynews.ru/kyev/393589.html> (дата звернення: 21.01.2026).
22. Держава і капітал вбивають! Акція анархістів коло посольства Казахстану в Києві. URL: <http://socialismkz.info/?p=10362>
23. «Антифашизм сьогодні». Активісти ПД роздавали листівки на 9 травня. URL: <http://direct-action.org.ua/?p=747>
24. «АнтиЙолка»: солідарність проти капіталізму, фашизм проти солідарності (ФОТО і ВІДЕО). URL: <http://samozahist.org.ua/?p=38816>
25. Участь польської художниці Олександри Кубяк з групи перформерок «Головний Суддя» у проекті «Жіночий ЦЕХ». URL: <https://web.archive.org/web/20160304081309/http://www.polinst.kiev.ua/event551.html> (дата звернення: 21.01.2026).
26. У Дніпрі анархісти зіпсували фасади будівель. URL: <https://antikor.com.ua/articles/270406-u-dnipro-anarhisti-zipsuvali-fasadi-budivelj> (дата звернення: 21.01.2026).
27. Агітаційний матеріал «Революційної дії». URL: <https://revdia.org/agitation/>
28. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Васильчук Є.О., Джолос С.В., Шаповал Т.Б., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0